

01/20

ReOS

Recht der Osteuropäischen Staaten

Recht der Osteuropäischen Staaten (ReOS)

Recht der Osteuropäischen Staaten (ReOS) –
scientific journal of legal sciences founded
by University of Göttingen (Germany)
with the purpose of knowledge sharing between
Western and Eastern Europe.

Publisher:

Doctor of Juridical Sciences, Professor Thomas Mann, Institute of Public Law,
Administrative Law Department, University of Göttingen.

Editorial board:

Dr. jur. **Bernhard Schloer** – Übersetzung der Zusammenfassung München
Bastian Lorenz – Layout, Bearbeitung & Druck

Partners

Netzwerk Ost-West

**Deutsch-ukrainischer
rechtswissenschaftlicher Dialog e.V.**

Rechtsdialog.org

www.uni-goettingen.de/reos

01/2020

ISSN 2199-6245

ReOS 01 / 2020

Inhaltsverzeichnis

Legal bases for representation in court by an advocate in succession cases with a foreign element: theory and practice of law aspects <i>Alimenko Oleksandr</i>	5
Principles of financial activity of the united territorial communities <i>Ananieva Yevgeniia</i>	10
Mechanism of protection of constitutional rights of internal displaced persons in Ukraine: separate aspects <i>Bovkun Eduard</i>	15
Development of managerial powers of local self-government bodies in the field of land relations in the conditions of decentralization of power <i>Bodovska Ludmila</i>	20
Recodification and private international law: specific issues <i>Gramatskiy Ernest</i>	25
International legal practice of the CIS member states in the field of civil aviation <i>Grygorov Oleksandr</i>	29
Problematic issues of determining damages caused to the state by crimes in the area of public procurement <i>Huta Vitalia</i>	34
The legal status of the administrator in insolvency (bankruptcy) cases under the laws of Great Britain, Germany and Italy <i>Danilov Artem</i>	38
Some trends and prospects of the development of criminalistics <i>Danshin Maksim, Kostenko Marina</i>	43
Criminal procedural aspect of judge challenging in cases of administrative offenses: the legislative realities of Ukraine <i>Drobchak Lyudmila</i>	48
Conditions of acquisitive prescription (usucaption) <i>Zubachyk Natalia</i>	52
Scientific investigation concerning the optimisation of the violation of the persons' labour rights in conditions of "2019-nCoV": international current issues <i>Klietsova Nataliia, Zhang Shikai</i>	57
Organizational and legal forms of the capital concentration in agrobusiness of Ukraine <i>Korniyenko Ganna</i>	62
Government control over the implementation of delegated powers by self-regulatory organizations <i>Medvidchuk Hanna</i>	66
Peculiarities of investor's rights protection in fund of real estate operations <i>Rym Taras</i>	70
The sides of executive process: some problems of theirs legal status <i>Sergiienko Nataliia</i>	75

Legal education in the soviet and domestic school: the ideological dimension <i>Sukhonos Volodymyr, Sukhonos Viktor</i>	79
Access to justice in terms of rule of law: origins of understanding <i>Tsuvina Tetiana</i>	84
Types of public administration forms in the activity of the court apparatus <i>Shcherbak Artem</i>	89
Procedural and organizational nature of the activity of the head of the pre-trial investigation body and the heads of the operational units for the exercise of powers to control the conduct of covert investigative (search) activities in the context of observing human rights and freedoms <i>Yarovy Anatoliy</i>	94

Legal education in the soviet and domestic school: the ideological dimension**Sukhonos Volodymyr***Doctor of Juridical Sciences, Professor,**Head of the Department of Constitutional Law, Theory and History of State and Law of Sumy State University, Ukraine***Sukhonos Viktor***Doctor of Juridical Sciences, Professor,**Professor of the Department Criminal Law and Procedure of Sumy State University, Ukraine*

The purpose of this article is to study the ideology of school legal education. To achieve this aim, the paper was focused on solving a number of tasks. First, our study analyzes the accumulated historical experience of forming school legal education ideology, which earlier the USSR and Ukraine as its constituent part had. Second, general modern national realities that can form the ideology of school legal education have been characterized. And finally, possible perspectives of this formation have been revealed.

Taking into account these issues, the author has come to the following conclusions.

Firstly, the ideology of teaching legal disciplines in the Soviet period depended on the stage of study. In particular, in the period, when law was considered as a part of social science, the class approach, aimed at the formation of class conscious citizens, who were characterized, on the one hand, with the intolerance to dissent, on the other hand, with a tendency to self-organization dominated. In the period, when a separate course "Constitution of the USSR" was taught, the ideology of law teaching acquired a totalitarian character. At the same time, students were receiving more detailed legal knowledge on the organization of the USSR state system. During the disintegration stage, which was characterized with the dispersal of legal knowledge among various disciplines, the appeal to the ideology of communism with its concepts of disappearance of state and law, started again. And, finally, the last stage, characterized with teaching a separate discipline "Foundations of the Soviet state and law", was based on the ideology of developed socialism, which eliminated class intolerance, and at the same time, the state and the right acquired new features. Within this period, legal education was still ideological, but a practical component appeared too.

Secondly, today the ideology of legal education is based on the analysis of existing legal phenomena and categories in Ukraine that may be of interest only for potential entrants of higher law schools. However, with the development of democratic, social and, what is the most important, legal state in Ukraine, the ideology of basic school education should be directed to the formation of a conscious citizen who knows their basic rights and responsibilities. In our opinion, the Constitution of Ukraine should become the cornerstone of the formation of such ideology.

Правова освіта в радянській та вітчизняній школі: ідеологічний вимір**Сухонос Володимир Вікторович***доктор юридичних наук, професор,**завідувач кафедри конституційного права, теорії та історії держави і права Сумського державного університету, Україна***Сухонос Віктор Володимирович***доктор юридичних наук, професор,**професор кафедри кримінально-правових дисциплін і судочинства Сумського державного університету, Україна***Вступ**

Президентські та парламентські вибори, які відбувалися в Україні протягом 2019 р., знову підняли питання низького рівня правової освіти значної кількості пересічних громадян України, адже значна їх частина взагалі не розуміється на правових питаннях, що багато в чому викликане низьким рівнем шкільної правничої освіти.

Сучасна шкільна правнича освіта населення здійснюється через викладання спеціального навчального курсу «Правознавство», «Основи правознавства» або «Основа держави і права України». Їхньою характерною специфікою є, по-перше, орієнтація на неповнолітню особу як основного суб'єкта отримання правових знань і, по-друге, орієнтація на потенційного абітурієнта вищих навчальних закладів юридичного спрямування, адже в усіх підручниках

є розділ на кшталт «Якщо право – це професія». З іншого боку, ідеологічне забарвлення, яке було притаманне організації формування правових знань минулого, в сучасних підручниках є відсутнім.

Звісно, не можна вважати, що питання шкільної правничої освіти взагалі не досліджувалися. Загалом означена проблематика вже була предметом дослідження відповідних праць¹. Зокрема, в окремих напрацюваннях автори розглядали мету та завдання правничої освіти в рамках нової освітньої парадигми, основу якої нині закладають особистісно-орієнтований, діяльнісний та компетентнісний підходи².

Проте, загалом, ідеологія правничої освіти, без якої процес «передачі учням спеціальних знань, формування у них вмінь та навичок, що сприяють засвоєнню позитивного соціального правового досвіду та розвитку базових правових компетенцій»³, здебільшого не мала систематизованого характеру.

Саме тому **метою** зазначеної статті повинно стати дослідження ідеології шкільної правничої освіти, яка існувала в нещодавньому минулому в СРСР, а також виявлення перспектив формування сучасної вітчизняної ідеології правничої освіти.

Виклад основного матеріалу

Як відомо, після поразки першої російської революції 1905–1907 рр. викладання законодавства з навчального плану було вилучене, а обов'язок ознайомити учнів із суспільним та державним ладом Росії та її правом було покладено на вчителів історії.

Революція 1917 р. ситуацію змінила: викладання правових знань у школі було відновлене.

При цьому тепер правознавство розглядалося в контексті марксистського праворозуміння – одного з напрямків соціологічної юриспруденції.

На першому етапі воно було частиною такої навчальної дисципліни, як суспільствознавство, яке, на думку О. Стражева, містило в собі матеріали таких суспільних наук, як економіка, право та історія⁴.

Курс «суспільствознавства» було запроваджено після 16 жовтня 1918 р., коли ВЦВК затвердив

Положення про єдину трудову школу РСФФР. Пояснюючи цей термін, дружина В. Леніна Н. Крупська, яка в той час займалася питаннями організації освіти, вказувала: «Єдина» школа – це не означає школу, обстрижену під одну гребінку, не означає школу, в якій, подібно школі французькій, у всіх школах країни у відповідному класі пишуть в один і той же час одну і ту ж диктовку. «Єдина» школа означає таку, яка є однаково доступною для всіх верств населення. «Єдина» школа – це школа, в якій немає поділу на «народну» школу і школу привілейовану. Комуністи всіх країн стоять за «єдину» школу, стоїмо і ми»⁵. Проте на практиці це положення багато в чому від самого початку порушувалось унаслідок т. зв. «класового підходу», який був наріжним каменем марксистської юриспруденції. Зокрема, в основу розуміння права була покладена цитата з «Маніфесту Комуністичної партії» К. Маркса та Ф. Енгельса: «Ваше право є лише зведена в закон воля вашого класу»⁶. У Керівних засадах кримінального законодавства РСФФР 1919 р. це положення було реорганізоване у право як систему «суспільних відносин, що відповідає інтересам панівного класу та охороняється його організованою силою»⁷.

Щодо держави, то у своїй лекції, прочитаній 11 липня 1919 р. в Свердловському університеті, В. Ленін констатував: «Держава є машина для гноблення одного класу другим, машина, щоб тримати в покорі одному класові інші підлеглі класи»⁸. На підставі цього навіть соціалістичну державу доби т. зв. «диктатури пролетаріату» її прихильники розглядали як знаряддя для «остаточного придушення буржуазії» та сприяння «доведення до переможного кінця будь-якої класової боротьби аж до повного знищення розподілу людей на класи»⁹.

Виходячи із цього, можна зрозуміти, що «класовий підхід» того періоду знову обернувся соціальною нерівністю.

Звісно, означена соціальна нерівність за класовою ознакою почасти врівноважувало нечуване ні до, ні після шкільне самоврядування в радянській

¹ Гуз А.М. Сучасна шкільна правова освіта України: аналіз джерельної бази проблеми (1991–2007 рр.). *Сторінки історії*. 2008. Вип. 27. С. 58–66; Сухonos В.В. Юридична освіта між юриспруденцією і правознавством: проблематика вибору. *Правовий вісник Української академії банківської справи*. 2015. № 2(13). С. 91–95.

² Рябовол Л.Т. Мета та завдання шкільної правової освіти: поняття, сутність, структура. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. 2011. № 4. С. 144. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpkhist_2011_4_33 (дата останнього відвідування: 15 квітня 2020).

³ Арсланалиев А.К. Тенденції розвитку правового образования школьников *Известия ДГПУ. Психолого-педагогические науки*. 2011. № 2. URL : <https://cyberleninka.ru/article/n/tendentsii-razvitiya-pravovogo-obrazovaniya-shkolnikov> (дата останнього відвідування: 15 квітня 2020).

⁴ Вторая ступень советской трудовой школы. Организация. Содержание. Методы / под ред. И. Векслера и Р. Харитоновой. Москва : Государственное издательство Главсоцвос НКП РСФСР, 1929. С. 213.

⁵ Крупская Н.К. Единая трудовая школа *Педагогические сочинения*: в 10 т. + 1 доп. том. Москва: Издательство Академии педагогических наук, 1958. Т. 2: Общие вопросы педагогики. Организация народного образования в СССР. С. 128.

⁶ Маркс К., Энгельс Ф. *Маніфест Комуністичної партії. Вибрані твори*: в 3 т. Київ : Ордена Трудового Червоного прапора видавництво політичної літератури України, 1977. Т. 1. С. 112. (Інститут марксизму-ленінізму при ЦК КПРС).

⁷ Руководящие начала по уголовному праву РСФСР : Постановление Народного комиссариата юстиции от 12 декабря 1919 г. *Собрание узаконений и распоряжений Рабочего и Крестьянского правительства*. 1919. № 66. Ст. 590.

⁸ Ленин В.И. О государстве. Лекция в Свердловской университете 11 июля 1919 г. Москва : Издательство политической литературы, 1989. С. 14.

⁹ Стучка П. Государство. Энциклопедия государства и права: в 3 т. / под ред.: П. Стучки, Е. Пашуканиса, А. Вышинского и др. Москва : Изд-во Коммунистической академии, 1925. Т. 1: Вып. 1. С. 657.

Росії¹⁰, проте поступово й це було знівельоване новосформованим радянським партійно-державним апаратом.

Основи правових знань стали викладатися з 1918 р. у рамках курсу суспільствознавства¹¹. О. Стражев писав: «Питання радянського права займають значне місце в наших програмах. Вже на 5-му році навчання учні знайомляться з організацією місцевих органів радянської влади, від сільради та міськради до губернських та обласних виконкомів, знайомляться з їхнім складом, функціями та суспільно-політичною роллю (загалом з усією структурою радянської влади учні познайомилися на I ступені). Разом із цим вони отримують інформацію про правові норми щодо праці, профспілкових організацій, землекористування, суспільних класів тощо. Основна настанова вивчення радянського права – на низці життєвих явищ, близьких, відомих учням, показати класову пролетарську сутність радянської влади, захист нею інтересів трудящих та протиставити її шляхом порівняльно-історичних характеристик старій буржуазно-дворянській державі Росії.

На 7-му році, після певної історичної підготовки, учні з'ясовують у більш теоретичному плані поняття держави як знаряддя класового панування, та зіставляються дві державні системи: буржуазна демократія та диктатура пролетаріату. Разом із цим надається детальний аналіз конституції СРСР. І, нарешті, наприкінці 7-го року учні знайомляться із вченням про комуністичне суспільство.

На другому концентрі II ступеня доводиться ще раз повернутися до цих питань, щоб надати більш глибоке теоретичне обґрунтування у вигляді систематичного викладення вчення Леніна про державу пролетарської диктатури¹².

Другий етап впровадження правових знань у шкільну освіту розпочинається невдовзі після смерті А. Луначарського, коли народним комісаром освіти РСФРР став А. Бубнов.

Дехто з дослідників вже звернув увагу на факт призначення наркомом освіти вихідця з вищого керівництва Червоною Армією, провівши певні паралелі із призначенням міністрами освіти царських генералів і адміралів: Є. Путятіна, П. Ванновського, В. Глазова. За них, як за соломинку, хапалися тоді, коли ситуація в освітньому господарстві здавалася вибухонебезпечною. Історія повторилася. Звичайно, А. Бубнов ніколи не був бойовим генералом, але в ті роки в керівництві Червоною Армією мало хто міг похвалитися дійсно офіцерською долею.

Безумовно, він був людиною, яка звикла до армійської дисципліни, до армійської жорсткості централізованого управління. Для наукової громадськості це призначення здавалося несподіваним, в А. Бубнові не бачили професіонала. Енергійна людина, що вникає в усі проблеми, здатна працювати мало не цілодобово, він швидко заробив авторитет у своїй адміністрації¹³.

І хоча на перших порах усе ще здавалося, що саме у трудових школах виробляється нова людина, проте поступово обстановка у країні стала змінюватися. Епоха експериментів минала. Було потрібне більш дбайливе ставлення до досвіду, накопиченого століттями, були потрібні умови для творчої політики «збирання каміння». У велику моду увійшло «освоєння класичної спадщини» (не в останню чергу і в педагогіці). А. Бубнов сприйняв зміни в настроях еліти і планах Й. Сталіна із завзятістю доброго службиста. Він став затягим прихильником навчальної школи і заклав її основи, які діють і донині.

Установки ж шкільної політики 1920-их рр. на виховання свідомості і поведінки «борця і будівельника соціалізму» в умовах соціально-класового розшарування суспільства і примітивної матеріально-технічної бази виробництва були замінені новим партійно-державним замовленням на «поголовну» грамотність, підготовку кадрів для здійснення індустріалізації народного господарства країни¹⁴.

Як зазначав П. Блонський, «індустріальне суспільство створює й індустріальну школу»¹⁵.

Отже, на межі 1920–1930-х рр. влада все твердіше демонструвала свою строгість і рішучість у наведенні «порядку» у країні в цілому і в школі зокрема. У 1931 р. ЦК ВКП (б) прийняв рішення про скасування шкільних педагогічних експериментів 1920-х рр., введення формального порядку і суворої дисципліни у школі. У підготовленій за ініціативою та за участі Й. Сталіна Постанові ЦК ВКП (б) «Про початкову і середню школу» від 5 вересня 1931 р. не лише різко засуджувався «метод проєктів» як такий, що впливає з «антиленінські теорії відмирання школи», а й містився заклик до рішучої боротьби проти «легковажного методичного прожектерства»¹⁶. Відтепер справою учня повинні стати не заняття з учителем, а беззаперечна слухняність, не вміння самостійно мислити, а зубрячка певного набору фактів і цитат із промов партійних вождів, щоб зуміти повторити їх на іспиті. Ніхто тепер не мав

¹⁰ Простаков С. Как была устроена советская школа двадцатых годов. Ликвидация безграмотности и невиданные эксперименты в сфере образования. URL : https://mel.fm/istoriya_obrazovaniya/9348127-school_twenties (дата останнього відвідування 9 квітня 2020).

¹¹ Барінов Г.П. Нарис методики викладання Конституції СРСР : посібник для вчителів. Київ : Радянська школа, 1955. С. 10.

¹² Вторая ступень советской трудовой школы. Организация. Содержание. Методы / под ред. И. Векслера и Р. Харитоновой. Москва : Государственное издательство Главсоцвос НКП РСФСР, 1929. С. 220.

¹³ Новичков А.В. Реформирование советской системы народного образования в 1930-е годы : монография. Орехово-Зуево : Изд-во МГОГИ, 2013. С. 12.

¹⁴ Новичков А.В. Реформирование советской системы народного образования в 1930-е годы : монография. Орехово-Зуево : Изд-во МГОГИ, 2013. С. 13–14.

¹⁵ Советская производственно-трудовая школа: Педагогическая хрестоматия: в 2 т. / под ред. А.Г. Калашникова. Москва : Работник просвещения, 1925. Т. 1. С. 34.

¹⁶ Новичков А.В. Реформирование советской системы народного образования в 1930-е годы : монография. Орехово-Зуево : Изд-во МГОГИ, 2013. С. 49–50.

права виходити за межі дозволеного рівня знань¹⁷. Педагогічні експерименти, короткочасний і відносний демократизм і плюралізм думок 1920-х рр. йшли в небуття. У країні наступала епоха аскетизму і ригоризму. Для вирішення нових завдань із небаченої переробки суспільства потрібно було вже інше покоління молоді¹⁸.

Таким чином, «суспільствознавчий» період 1918–1934 рр. змінився на інший, у рамках якого основи радянського права стали викладатися у школах як окрема дисципліна, яка називалася «Конституція СРСР».

Відповідно до Постанови ЦК ВКП (б) від 5 жовтня 1946 р. «Про розширення та покращення юридичної освіти в країні» курс «Конституції СРСР» став містити у собі «загальні поняття про державу, праву та найважливіші закони радянської держави»¹⁹. Звісно, при цьому він не міг не зазнати істотного ідеологічного впливу. Зокрема, окрім суто правових понять, курс «Конституція України» містив певні ідеологеми того періоду – «Слава товарищу Сталіну»²⁰ та ін.

На початку 1960-х рр. ситуація знову змінилася. У 1961 р. була прийнята остання Програма КПРС, якою декларувався перехід до комуністичного суспільства і неминуче відмирання держави, коли на місце «соціалістичній державності» прийде «суспільне комуністичне самоврядування, в якому об'єднуються Ради, професійні, кооперативні та інші масові організації трудящих»²¹.

Це не могло в черговий раз не призвести до спроби швидкісного прискорення розвитку «суспільного комуністичного самоврядування», що обернулося черговим сплеском правового нігілізму.

У результаті набуття правових знань у рамках систематизованого курсу було припинене. Матеріал же, що був вкрай потрібним для правової освіти та виховання, став міститися в декількох навчальних предметах. Зокрема, в курсі історії підліткам роз'яснювали поняття держави та «антинародну класову сутність експлуататорської держави». У старших класах на цих уроках розкривалося поняття диктатури пролетаріату та ін. Ще більше правового матеріалу містилося в курсі суспільствознавства. Біологія, географія, фізика та хімія збільшували рівень

пізнання учнів у сфері охорони природи, інколи ж правильне виховання в учнів вироблялося шляхом вивчення літератури²². Академік Ю. Шемшученко назвав такий спосіб організації «дезінтеграційним»²³. Звісно, існували й курси на кшталт «Основ радянської держави і права» або «Основ радянського законодавства». Проте вони зазвичай носили винятково факультативний характер²⁴.

Ситуація черговий раз змінилася після усунення М. Хрущова з посади.

У 1967 р. генеральний секретар ЦК КПРС Л. Брежнев, перенісши прихід комунізму на далеке майбутнє, вперше наголосив на існуванні т. зв. «розвиненого соціалізму»²⁵, наріжним каменем якого було існування «загальнонародної держави» – органу «вираження інтересів та волі усього народу»²⁶. При цьому право тепер стало розглядатися не стільки як воля панівного класу, скільки як воля «всього радянського народу»²⁷. Завершальним елементом цього процесу стало прийняття в 1977 р. останньої Конституції СРСР, яка систему «депутатів трудящих»²⁸, що була характерною для попередньої Конституції, замінила на систему «народних депутатів»²⁹.

Щодо шкільної правничої освіти, то нагальна необхідність запровадження окремого навчального курсу практично ні в кого не викликала заперечень³⁰. Саме тому ще в 1975 р. правознавчий курс «Основи радянської держави і права» було запроваджено для 8-х класів усіх загальноосвітніх шкіл СРСР, у тому числі й в Україні. При цьому, на відміну від курсу «Конституція СРСР», який здебільшого було зосереджено на ідеологічному вихованні та основах конституційного ладу Союзу РСР, «Основи радян-

²² Роосвее Х. Правовое воспитание в школе. *Советское право*. 1974. № 2. С. 112.

²³ Шемшученко Ю С. На перехресті століть. Вибрані праці. Київ : Юридична думка, 2010. С. 107.

²⁴ Роосвее Х. Правовое воспитание в школе. *Советское право*. 1974. № 2. С. 112.

²⁵ Брежнев Л.И. Пятьдесят лет великих побед социализма: доклад и заключительная речь на совместном торжественном заседании Центрального Комитета КПСС, Верховного Совета СССР и Верховного Совета РСФСР в Кремлевском Дворце съездов 3–4 ноября 1967 г. *Ленинским курсом*: в 9 т. Москва : Издательство политической литературы, 1970. Т. 2. С. 92.

²⁶ Манов Г.Н. Государство БСЭ : в 30 т. / под ред.: А.М. Прохорова, Л.С. Шаумяна, Г.В. Келдыша и др.]. Москва : Изд-во «Советская энциклопедия», 1972. Т. 6: Гоголь – Дебит. С. 179.

²⁷ Основи радянської держави і права: навч. посібник / за ред. П.П. Гуреева. Київ : Вища школа, 1975. С. 9.

²⁸ Конституция (Основной Закон) Союза Советских Социалистических Республик: принята на Чрезвычайном VIII съезде Советов Союза ССР 05 декабря 1936 г. *Известия Центрального исполнительного комитета СССР и Всесоюзного Центрального исполнительного комитета*. 1936. № 283. Ст. 12.

²⁹ Конституция (Основной Закон) Союза Советских Социалистических Республик: принята на внеочередной седьмой сессии Верховного Совета СССР девятого созыва 07 октября 1977 г. Москва : Молодая гвардия, 1977. 62 с.

³⁰ Долгова А.И., Миньковский Г.М. Правовое воспитание несовершеннолетних и молодежи. *Правовая культура и вопросы правового воспитания: сб. научн. трудов /* Редкол.: А.Д. Бойков (отв. ред.), В.И. Каминская, А.Р. Ратинов и др. Москва : Всесоюзный институт по изучению и разработке мер предупреждения преступности, 1974. С. 79.

¹⁷ Коммунистический режим и народное сопротивление в России. 1917–1991 / Сост. Б.С. Пушкарев, К.М. Александров, В.В. Иофе и др. Москва : Посев, 2002. С. 24–25. (Серия «Библиотечка россияневедения»; вып. 1).

¹⁸ Рожков А.Ю. В кругу сверстников: Жизненный мир молодого человека в Советской России 1920-х годов. Москва : Новое литературное обозрение, 2014. С. 192. (Серия «Культура повседневности»).

¹⁹ О расширении и улучшении юридического образования в стране. *Советское государство и право*. 1946. № 11–12. С. 52. (В ЦК ВКП (б)).

²⁰ Карпинский В.А. Конституция СССР : учебное пособие для 7-го класса средней школы Москва : Государственное учебно-педагогическое изд-во Министерства Просвещения РСФСР, 1952. С. 250.

²¹ Материалы XXII съезда Коммунистической партии Советского Союза (Москва, 17–31 октября 1961 г.). Москва : Госполитиздат, 1961. С. 402–403.

ської держави і права» містив також загальну характеристику окремих галузей права: «державного», «адміністративного», «трудоного», «колгоспного», «цивільного», «сімейного» та «кримінального»³¹.

Після набуття Україною незалежності ситуація змінюється. У курсі правознавства з'явилися низка підручників для спеціалізованих класів поглибленої правничої освіти. Проте останні зорієнтовані на майбутніх юристів і мають суто галузево-прикладне забарвлення. Водночас у рамках загальної шкільної правничої освіти ставлення до правознавства як до окремої дисципліни змінилося, і попервах вона здебільшого розглядалася як частина історичного курсу: запроваджувалися теми на кшталт «Основні етапи розвитку української державності» або «Найвизначніші пам'ятки правової культури України»³².

Сьогодні ситуація є дещо іншою. З одного боку, правознавство розглядається як практично-орієнтований курс³³, а з іншого – набуває теоретичного забарвлення³⁴. Проте і в тому, і в іншому випадку всі підручники мають один істотний недолік: вони всі зорієнтовані на аналіз наявних в Україні правових явищ і категорій. Проте далеко не всі учні після закінчення школи будуть вступати до юридичних навчальних закладів. Водночас курс правової освіти має дуже важливе значення для мешканців України саме як для громадян, адже в результаті вони розуміються на своїх правах та обов'язках.

З урахуванням цього виникла потреба сформулювати певні ідеологічні засади, у тому числі і для базової правничої освіти. І, як уявляється, ідеологія зазначеного курсу повинна формуватися навколо Основного закону нашої держави – Конституції України, адже, як абсолютно вірно зазначав Д. Лук'янець, саме конституційне право є галуззю системоутворюючого рівня³⁵, і його слід розглядати

«не як одну з низки галузей права, що їх викладають у вищій школі, а радше як осердя юридичної освіти»³⁶.

Висновки

З урахуванням усього вищенаведеного можна констатувати що ідеологія викладання правничих дисциплін у радянський період різнилася залежно від етапу. Зокрема, на суспільствознавчому етапі домінував класовий підхід, який був спрямований на формування класово-свідомого громадянина, для якого були характерними, з одного боку, нетерпимість до інакодумства, а з іншого – схильність до самоорганізації. У рамках радянсько-конституційного етапу ідеологія набуває тоталітарного характеру. Водночас учні отримують більш детальні правничі знання з організації державного ладу в СРСР. Дезінтеграційний етап знову розпочинає апелювати до ідеології комунізму з її концептами відмирання держави і права. І, нарешті, останній етап спирається на ідеологію розвиненого соціалізму, для якого є нехарактерною класова нетерпимість, а держава і право набувають нових рис. У рамках цього етапу правнича освіта все ще залишається ідеологізованою, але з'являється і практична (галузева) складова частина.

Сьогодні ж ідеологія правової освіти базується на аналізі наявних в Україні правових явищ і категорій, які можуть зацікавити лише потенційних абітурієнтів вищих начальних закладів юридичного спрямування. Проте в міру розвитку в Україні демократичної, соціальної та, головне, правової держави ідеологія базової шкільної освіти повинна зміститися в бік формування свідомого громадянина, який знається на своїх основних правах та обов'язках. Наріжним каменем формування такої ідеології має стати Конституція України.

³¹ Основи радянської держави і права: навч. посібник / за ред. П.П. Гурєєва. Київ : Вища школа, 1975. С. 152.

³² Коляда І.А., Серєда І.О. Правознавство : Зошит-конспект. Тестові завдання. 9 клас. Київ : Магістр-S, 1996. С. 24–27.

³³ Наровлянський О.Д. Правознавство (практичний курс). Київ : Грамота, 2009. 216 с.

³⁴ Наровлянський О.Д. Основи правознавства. Київ : Грамота, 2017. 192 с.

³⁵ Лук'янець Д.М. Про структуру системи права. *Підприємництво, господарство і право*. 2002. № 12. С. 3.

³⁶ Стан юридичної освіти та науки в Україні (результати дослідження). ОБСЄ та Національний університет «Києво-Могилянська академія» (2009-2010). URL : <http://www.osce.org/ukraine/108309?download=true> (дата останнього відвідування 9 квітня 2020).